

Сяргей Рыбчонак

Да праблемы паходжання магнатаў Глябовічаў – уладальнікаў Заслаўскага замка ў XVI ст.

Тэрмін «магнат» з лацінскай мовы перакладаецца як багаты, значны чалавек. Паводле даволі шырокага азначэння, прапанаванага А. Грыцкевічам, «у ВКЛ магнаты – нашчадкі ўдзельных князёў (княжаты), прадстаўнікі знатных феадальных родаў, якія валодалі вялікімі латыфундыямі з гарадамі, мястэчкамі і тысячамі сялянскіх дымоў»¹. Тут можна дадавіць, што з гэтай прычыны прадстаўнікі такіх родаў, як правіла, аказвалі значны ўплыў на ўнутраную і знешнюю палітыку дзяржавы, бо займалі ў ёй важныя кіроўныя пасады.

Крытэрыем іншага беларускага гісторыка М. Спірыдонава для вызначэння магнацкага альбо буйнога феадальнага статусу з’яўлялася выстаўленне ў войска (паводле попіса 1528 г.) больш 100 конных ваяроў². Тут у цэлым фігуруе тая ж 1 тыс. дымоў, бо 1 вершнік у 1528 г. выстаўляўся з 8 дымоў (125 вершнікаў – 1 тыс. дымоў), а для XVI ст. гэта даволі слухнае азначэнне.

Праблематыка магнацкага двара можа разглядацца ў розных аспектах: сацыяльныя адносіны, структура, асяродак і яго ўплыў на грамадства і г.д. Мяркуем, канкрэтная гістарычная асоба магла мець уласнае ўяўленне пра свой двор, як ён павінен выглядаць і функцыянаваць. Напрыклад, Астафей Валовіч, канцлер ВКЛ, пісаў у тэстаменце: «...застанавляю око-ло поховання тела моег(о), абы было поховано у выименю моем Сидрен-ском в костеле, склепе мурованом под костелом без всяког(о) кошту: ани

¹ Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. У 2 т. Т. 2. Мінск, 2007. С. 255.

² Спіридонов М. Ф. Заславль в XVI в. Мінск, 1998.

коней, ані зброі, а нічо(о) иног(о) непотребне не чиніці, кгда ж там не на воину отхожу, але тело сукном чорным покрывши и полотном запровадзіці до гробу на возе прывезшы, коні у капътуры не вбіраючі, бо оні абжаловываці не будуць...»³. Такое пажаданне, напэўна, было абумоўлена канфесійнымі поглядамі ўласна гаспадара двара. Зразумела, уяўленні пра сутнасць магнацкага двара розніліся ў пратэстантаў і католікаў.

Калі казаць пра нейкае тыповае ўяўленне магната пра ўласны двор, то яно, на нашу думку, павінна было ўключаць пэўныя прынцыпы. Умоўна назавем іх так: 1) асэнсаванне сваёй значнасці (велічы, грамадскага ўплыву і інш.) і вымаганне патрэбнага атачэння (акружэння асобамі), папросту свайго двара, 2) патрэба рэзідэнцыі (замка) як сімвалу ўлады, а шырэй – уласнага горада (места) ці мястэчка як цэнтра вялікай зямельнай латыфундыі, і 3) перабудова ці забудова гэтай рэзідэнцыі згодна з уласнымі меркаваннямі. Зрэшты, у рэальнасці названыя аспекты найчасцей былі моцна пераплеценыя і ўзаемазвязаныя.

А. Грыцкевіч аднёс Глябовічаў да магнатаў, з чым мы цалкам згодныя. У XVI ст. Глябовічы, хоць і нядоўгі час, займалі найвышэйшыя пасады ў ВКЛ (віленскі ваявода і канцлер, троцкі ваявода). Не прэтэндуючы на поўнае раскрыццё праблемы, паспрабуем прааналізаваць матэрыялы, якія характарызуюць уяўленні Глябовічаў пра сябе як магнатаў. Род Глябовічаў не разглядаецца цалкам, бярэцца пад увагу толькі перыяд валодання імі Заслаўем. На нашу думку, гэты яскравы прыклад паказвае, як, прыйшоўшы на чужую спадчыну, Глябовічы паступова стварылі там сваю рэзідэнцыю (двор).

Перад Глябовічамі Заслаўе належала нашчадкам князя Яўнута Гедымінавіча. У 1345 г. Яўнут быў зведзены з вялікакняскага пасаду князямі Альгердам і Кейстутам, і яму аддалі ў валоданне Заслаўскі ўдзел. Ужо сыны Яўнута пісаліся князямі Заслаўскімі, у сувязі з валоданнем гэтым маёнткам. Найперш Заслаўе дасталася Яну Юр'евічу Глябовічу як пасаг за кн. Ганнай Фёдараўнай Заслаўскай. М. Спірыдонаў лічыў, што гэта адбылося каля 1537 г.⁴ Нядаўна Ф. Чарняўскі прапанаваў другую дату – 1541 г.⁵ Падаецца, што шлюб адбыўся ў 1540 г. ці на пачатку 1541 г. Але гэта не азначала, што Заслаўскі маёнтак поўнасцю належаў ім. Папершае, асобнымі часткамі валодалі нашчадкі братаў Фёдара Іванавіча

³ Нацыянальны гістарычны архіў у Мінску (далей – НГАБ), ф. 1755, воп. 1, спр. 12, арк. 275 адв.–278 адв.

⁴ Спірыдонов М. Ф. Заславль в XVI в. С. 43.

⁵ Чарняўскі Ф. Нататкі да генеалогіі князёў Адзінцэвічаў і Падбярэскіх // Герольд Litherland. 2013. № 19. С. 96.

Заслаўскага – Міхаіла Іванавіча (таксама вядомага як Мсціслаўскага) і Багдана Іванавіча Заслаўскіх. І ў Міхаіла, і ў Багдана было па чатыры дачкі, а ў Фёдара – адна Ганна. Таму ў 1540 г. у Заслаўі было аж дзевяць уладальнікаў, з іх Яну Глябовічу і Ганне Заслаўскай належала большая (1/3) частка. Падругое, яшчэ была жывая маці Ганны Соф'я Андрэеўна Сангушка, якая сядзела на Заслаўі пажыццёва. Яна памерла ў 1543 г., і толькі пасля гэтага Ян Глябовіч і Ганна Заслаўская сталі поўнымі ўласнікамі 1/3 часткі Заслаўя, Везаўца (цяпер Вензавец ў Дзятлаўскім раёне) і Мяжэва (цяпер у Аршанскім раёне).

Калі Ян Глябовіч ажаніўся трэці раз, ён быў ужо вельмі багатым панам. Паводле попіса 1528 г. Ян Глябовіч ставіў 148 коней з уласных маёнткаў і 88 коней з жончыных (г.зн. з маёнткаў Пятковічаўны)⁶. З 1532 г. Ян Глябовіч – полацкі ваявода, з 1542 віленскі ваявода, бабруйскі і барысаўскі староста, з 1546 г. – канцлер ВКЛ. Памёр Ян Глябовіч 23 красавіка 1549 г.⁷

Вобразна кажучы, перыяд 1542–1548 гг. – пік яго магутнасці і ўплыву. Ян Юр'евіч Глябовіч стаў адной з самых уплывовых асобаў у ВКЛ. Між іншым, Т. Кемпа падкрэсліў, што Глябовіч атрымаў свае ўрады толькі дзякуючы пратэкцыі каралевы Боны, якая такім чынам спрабавала абмежаваць уплыў Радзівілаў⁸. Зразумела, што такі ўплыў Глябовіча не радаваў іншых магнатаў. Асабліва супрацьдзеянні яму пры ўсялякай магчымасці Радзівілы, якія таксама імкнуліся да ўлады.

У гэты час Ян Глябовіч завёў сабе вялікі двор на ўзор вялікакняскага. На гэтым двары ў яго былі свае ўласныя маршалкі, падкаморыі і інш. ураднікі. Каб пацешыць свой гонар, Ян Глябовіч прымаў на службу прадстаўнікоў старажытных збыднелых княскіх родаў⁹. Напрыклад, у 1546 г. маршалкам глябовіцкага двара быў кн. Андрэй Адзінцэвіч, у 1547 г. маршалкам быў кн. Юрый Бароўскі, а падкаморыем – кн. Пётр Пузына.

А. Банецкі лічыў прысутнасць князеў пры двары Глябовіча праявай яго пыхі. Але збыднелым князям проста не было куды падзецца, служба ў магнатаў выглядала выгоднай. Прыкладам, той жа Андрэй Сямёнавіч Адзінцэвіч, на думку Ф. Чарняўскага, прыйшоў на службу да Яна Глябовіча,

⁶ Спиридонов М. Ф. Заславль в XVI в. С. 11.

⁷ Wolff J. Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego 1386–1795. Kraków, 1885. S. 73.

⁸ Kempa T. Niewola moskiewska, tajne zobowiązanie wobec Iwana IV, oraz proces wojewodzica wileńskiego Jana Hlebowicza na sejmie lubelskim 1569 roku // Teki sejmowe. 2010. № 1. S. 139.

⁹ Boniecki A. Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku. Warszawa, 1887. S. 72.

бо быў звязаны з ім сваяцкімі сувязямі.

Раней Глябовічы (і Станіслаў, і Ян Юр'евічы, будучы полацкімі ваяводамі) нярэдка судзіліся з Сямёнам Адзінцэвічам. Сітуацыя змянілася пасля таго, як яны сталі сваякамі па жонках. Ян Юр'евіч узяў Ганну Фёдараўну Заслаўскую, а Адзінцэвіч у пачатку 1541 г. – Федзю Багданаўну Заслаўскую, г.зн. стрыечную сястру. Федзя аднак хутка захварэла. Магчыма, у сувязі з гэтым Глябовіч і вырашыў падтрымаць сваяка, узяўшы да сябе на службу.

Федзя, на думку Ф. Чарняўскага, памерла да 1560 г. Далей адбыўся нечаканы паварот. Ганна Фёдараўна знайшла швагру новую партыю – сваю і Яна Юр'евіча старэйшую дачку Альжбету ці Гальшку. Гэты шлюб цяжка назваць роўным, аднак ён адбыўся. Ян Глябовіч ужо памёр, а маці яўна жадала хутчэй выдаць замуж старэйшую дачку. Андрэй Адзінцэвіч быў добра знаёмы, тым больш што ён, мяркуем, не павінен быў патрабаваць значнага пасага. На думку таго ж Ф. Чарняўскага, шлюб Андрэя Адзінцэвіча з Альжбетай Глябовічаўнай адбыўся ў 1560 г.¹⁰ Магчыма, канешне, адыгралі сваю ролю і пратэстанцкія прыярытэты пры заключэнні шлюба.

Магнацкі гонар Яна Юр'евіча Глябовіча адлюстравалася нават у пасольскіх скаргах. Верагодна, віленскага перыяда датычыцца наступнае сведчанне крыніц: «А которые гости з милостиною ходили от отца нашего блаженное памяти от великого господара и великого князя Ивана Василевича всея Руси в Царгород и в Ерузалим по брате нашем по царевичу князю Ивану Ивановичу з милостиною Трифон Коробеиников с тоvaryши, а у tych гостей украли у Вилни милостинных денег наших пятьсот рублей, и про тые денги и сыскано в Вилне и тати переиманы, а нашим гостем не отдано, и многие убытки им починил Ян Глебович»¹¹. Відаць, ваявода моцна пакрыўдзіў гасцей, калі аб гэтым успаміналі аж у 1586 г. Як і бацька, Ян Янавіч Глябовіч уваходзіў у лік гаспадарскай Рады і вёў перамовы з маскоўскімі пасламі ў 1586–1587 гг. Магчыма, з гэтай прычыны маскоўскія дыпламаты ўгадалі ўчынак яго бацькі.

Адзначым, што сярод служэбнікаў Яна Юр'евіча Глябовіча былі не толькі князі. Вельмі доўга служылі Глябовічам Мікалай Івашэнцавіч (Івашкавіч) Кульвенскі і сын апошняга Войцех. За дазволам Яна Глябовіча Мікалай трымаў набыты ім маёнтак у Ковенскім павеце, «у поли Кулвенском», з якога служыў ваяводзе. Адпаведна ўжо Ян Янавіч Глябовіч Войцеху Кулвенскаму «за его верные а цнотливые службы, которые он против мене служечи час некоторые показовал» на тым жа маёнтку запісаў 200 коп

¹⁰ Чарняўскі Ф. Нататкі да генеалогіі князёў Адзінцэвічаў і Падбярэскіх. С. 96.

¹¹ Lietuvos Metrika. Kn. 594 (1585–1600). Vilnius, 2006. S. 22.

грошаў. Урэшце, каб узнагародзіць свайго служэбніка, віленскі ваяводзіч Ян Глябовіч 15 ліпеня 1568 г., «паметаючы на службы того Миколая Кулвенского ... оное имене Кулвенское сыном небожика того Миколая Ивашенцовича, то ест на имя Станиславу, Миколаю, Казимеру а Воитеху, принавши в них до тых двохсот коп грошей, Воитеху от него описаных...» яшчэ 600 коп прадаў навечна. Запіс быў зроблены ў Гародні, сведкамі продажу былі Мацей Савіцкі, пісар і каралеўскі сакратар, Дзмітры Фёдаравіч Сапега, рэвізор падляшскіх замкаў і двароў, і Марцін Курцэвіч, каралеўскі ротмістр. У той жа дзень Ян Янавіч Глябовіч прызнаў продаж перад каралём, а той пастанавіў упісаць яго «до книг своих канцлерейских»¹².

Ян Глябовіч браў шлюб тройчы. 1-я жонка – Ганна, дачка Станіслава Барташэвіча, гаспадарскага маршалка, 2-я жонка – Соф’я Пятковічаўна, удава Яна Шчыта (памёр да 1520 г.). 3-я жонка – кн. Ганна Фёдараўна Заслаўская (шлюб каля 1540 г.). А. Банецкі пра шлюб з Барташэвічаўнай не згадвае. Паводле яго Ян Глябовіч з Пятковічаўнай пакінуў сына Станіслава і пяцёх дачок: Ядзвігу, Хрысціну, Соф’ю, Ганну і Альжбету. М. Спірыдонаў лічыў іх дзецьмі ад шлюба з Барташэвічаўнай. Паколькі абодва гісторыкі не прывялі пераканаўчых доказаў, гэтае пытанне патрабуе далейшых даследаванняў¹³. Што тычыцца шлюба з Заслаўскай, то тут спрэчак няма: у Яна Юр’евіча з Ганнай Фёдараўнай Заслаўскай былі сын Ян і дачкі Альжбета, Барбара і Дарота. Менавіта яны сталі пазней спадчыннікамі Заслаўя.

Узамен атрыманага пасага Ян Юр’евіч Глябовіч падарыў Ганне Заслаўскай, як высвятліў М. Спірыдонаў, маёнткі Раготная (цяпер Раготна ў Дзятлаўскім раёне) і Шастакоўшчына (цяпер Вялікія Шастакі ў Дзятлаўскім раёне). Будучы полацкім ваяводай, Ян Юр’евіч набыў Галамысль (адсудзіў ад князёў Астрожскіх, відавочна, парашэнню палюбоўнага суда 20 студзеня 1541 г.)¹⁴, Домнікі і Юравічы ў Полацкім павеце, а пазней і частку Лынтупаў¹⁵. Трэба да гэтага таксама дадаць спадчынную частку Дуброўны. Усе гэтыя маёнткі пазней сталі асновай зямельнай латыфундыі Яна Янавіча Глябовіча.

Пасля смерці бацькі новым панам ў Заслаўі стаў Ян Янавіч Глябовіч (каля 1544 г.), пакуль намінальным, бо быў яшчэ малалетнім. Да яго паўналецця Заслаўем кіравала маці.

¹² Lietuvos Metrika. Kn. 51 (1566–1574). Užrašymų knyga 51. Vilnius, 2000. S. 179–182.

¹³ Boniecki A. Poczet rodów... S. 72; Спиридонов М. Ф. Заславль в XVI в. С. 9.

¹⁴ Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький: історичний портрет у галереї предків та нащадків. Київ, 2012.

¹⁵ Спиридонов М. Ф. Заславль в XVI в. С. 11–12.

Іл. 1. Фрагмент тэксту пра Глябовічаў з твора Б. Папроцкага «Гняздо цноты». 1578 г.

Ганна Фёдараўна пачала збіраць часткі маёнтка, выкупаючы іх у адпаведных уладальнікаў. Так, 20 сакавіка 1558 г. Заслаўская выкупіла частку Заслаўя, якая была ў валоданні Мікалая Пятровіча Кішкі-Цеханаўскага і яго жонкі Марыны Міхайлаўны Заслаўскай-Мсціслаўскай. Дакладней, гэта была доля спадчыны, якая адышла Марынінай сястры Таміле, якая ўзяла першы шлюб з кн. Мацвеем Мікітынічам, другі – з кн. Андрэем Васілевічам Саламярэцкім, трэці – з Янам Янавічам Забярэзінскім. Нарэшце, па смерці Тамілы гэтая частка апынулася ў валоданні яе сына Астафея Мацвеевіча Мікітыніча, а той падараваў яе Кішкам. Такім чынам, Ганна Заслаўская за 300 коп грошаў выкупіла $\frac{1}{4}$ частку ў Заслаўі і Новым Двары (знаходзіўся побач), «и с тыми людми, што подалеку от замка живут: на Ислочи, и в Лумшине, Жомойти и в Крылове»¹⁶. Да 1560 г., як устанавіў М. Спірыдонаў, Ганна Заслаўская выкупіла ўсе долі ад іншых уладальнікаў і сканцэнтравала валоданне маёнткам у сваіх руках.

У маі 1562 г. Ганна Заслаўская у сувязі з паўналеццем сына Яна перадала яму ў валоданне бацькоўскія («отчизные») маёнткі (гэта Дуброўна і

¹⁶ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кн. 43 (1523–1560). Мінск, 2004. С. 98–100.

Лынтупы), паперы на іх і розныя каштоўнасці¹⁷. Ганна ўзяла другі шлюб з Геранімам Мікалаевічам Сяняўскім, камянецкім падкаморыем і галіцкім старостай (у 1562 г. дакладна была ў шлюбе). Яны пачалі гаспадарыць разам, правялі валочную памеру ў Везаўцы, а ў сакавіку 1566 г. Ганна запісала Сяняўскаму пажыццёвае права на валоданне маёнткамі Раготная і Шастакоўшчына, падараваныя ёй першым мужам¹⁸.

Што тычыцца Яна Янавіча, то пра яго маецца вельмі цікавая і падрабязная нарацыя, якую прадставіў Б. Папроцкі (Іл. 1). Нам прыдзецца да яе яшчэ вярнуцца, таму пакуль коратка адзначым асноўныя біяграфічныя звесткі. У пяць гадоў Ян Янавіч застаўся без бацькі (адсюль вынікае, што нарадзіўся ён на пачатку 1544 г.). Займаўся вольнымі навучаннімі. У 1560 г. маці выправіла яго на імператарскі двор, дзе ён правёў паўтары гады. 22 мая 1562 г. атрымаў усе бацькоўскія маёнткі, родавыя паперы і каштоўнасці. У 1563 г. абараняў Полацкі замак. Пасля нядоўгай аблогі маскоўскім войскам полацкі ваявода Давойна здаў горад. Значная колькасць шляхты, у тым ліку Ян Янавіч Глябовіч, трапіла ў палон. З палона ён вярнуўся (паводле Б. Папроцкага) 28 верасня 1565 г. Далей нарацыя становіцца вельмі лаканічнай.

Што ж робіць Ян Глябовіч вярнуўшыся з палона? Парадкуе сямейныя і маёмасныя справы. У 1567 г. на попіс паспалітага рушэння ВКЛ выстаўляе са сваіх маёнткаў (Дуброўны, Лынтупаў, Сяльца і яшчэ двух невялічкіх) усяго 47 коней. Заслаўе тады яшчэ належала маці і Сяняўскаму, бо Сяняўскі выставіў паводле таго ж попіса з «ыменей своих, которые по жонах своих имеет» (Ванеў Бельскага павета, Везавец, Заслаўе і Мяжэва) 77 коней. Незадоўга да смерці Ганна Фёдараўна Заслаўская 8 жніўня 1570 г. падарыла гэтыя маёнткі Сяняўскаму ў пажыццёвае валоданне¹⁹. Заслаўская памерла ў 1571 г., а ў 1572 г. дзеці былога віленскага ваяводы Яна Глябовіча і кн. Ганны Заслаўскай – Ян, менскі кашталян, Альжбета (якая ў першым шлюбе была Адзінцэвічава) Валовічава, Барбара Вольская і Дарота, дзяўчына, паквітавалі свайго ойчыма Гераніма Сяняўскага, што не маюць да яго прэтэнзій. Сяняўскі, мяркуючы, добра разумеў свае правы на пажыццёвае валоданне маёнткамі, і ў кіраванні ім не ўмешваўся. Памёр Геранім Мікалаевіч Сяняўскі ў 1582 г.²⁰

Маскоўскі палон адбіўся на палітычным іміджы Яна Янавіча Глябовіча.

¹⁷ Спиридонов М. Ф. Заславль в XVI в. С. 12.

¹⁸ Тамсама.

¹⁹ Тамсама. С. 12–14.

²⁰ Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy. T. III: Ziemie Ruskie. Z. 3: Urzędnicy Podolscy XIV–XVIII wieku. Kórnik, 1998. S. 68, 95, 230.

І справа не толькі ў чутках, нібыта ён разам з Давойнам здаў Полацк ворагу. Каб вырвацца з палона, Глябовіч падпісаў з маскоўскім царом Іванам IV пісьмовую дамову аб таемным супрацоўніцтве. Аднак, вярнуўшыся ў ВКЛ, Глябовіч адразу пакаяўся перад каралём, і той яму дараваў. Але чуткі аб здрадзе распаўзліся, і непрыяцелі Глябовіча хутка аскардзілі апошняга ў дзеяннях на карысць Масквы. Абвінавачванні агучыў на Люблінскім сойме 1569 г. земскі маршалак ВКЛ Ян Геранімавіч Хадкевіч. Пра разбіральніцтва гэтай справы падрабязна напісаў Т. Кемпа²¹. Нарэшце, 1 жніўня 1569 г. кароль вынес вердыкт: «Прысяга дадзеная пад прымусам, невыкананая і адразу адкрытая не робіць чалавека вінаватым». Глябовіч зноў быў поўнасю апраўданы. Тым не менш, стасункі Глябовіча з Радзівіламі і Хадкевічамі, як сцвярджае Т. Кемпа, моцна папсаваліся. Апошнія проста ігнаравалі Глябовіча. З гэтай прычыны ён сябраваў больш з палякамі, асабліва аднаверцамі. У 1570 г. Глябовіч прыняў удзел у Сандамірскім з'ездзе усіх пратэстанцкіх плыняў Рэчы Паспалітай. Здаецца, толькі пратэкцыя Жыгімонта Аўгуста незадоўга да смерці дазволіла яму заняць урад менскага кашталяна (1571 г.)²².

Што яшчэ вядома пра Заслаўе канца 1560 – пачатку 1570-х гг.? Тут дакладна існуе пратэстанцкая абшчына: 20–26 студзеня 1568 г. у Іўі адбыўся сінод, на якім прысутнічаў заслаўскі міністр Бласіус Качаноўскі²³. У літаратуры сустракаюцца меркаванні, што нібыта каля 1570 г. Глябовіч размясціў у Заслаўі друкарню Ленчыцкага і Буднага, перавезеную з Нясвіжа (дзе новы ўладальнік Мікалай Крыштаф Радзівіл Сіротка вярнуўся ў каталіцтва і папрасіў пратэстантаў з'ехаць). Аднак крыніцы, якія б сведчылі пра побыт С. Буднага ў Заслаўі, невядомыя. Ужо ў 1574 г. С. Будны ўладкаваўся ў Лоску, які належаў пратэстанту Яну Кішку²⁴.

Ян Янавіч Глябовіч пісаўся ў тытулатуры «на Дуброўне», бо менавіта гэты замак лічыўся галоўнай рэзідэнцыяй Глябовічаў²⁵. Ён не зрабіў такой бліскучай кар'еры як бацька, але таксама ўвайшоў у эліту ВКЛ. Яго пасады: менскі кашталян (менаваны ў 1571 г.), анікштынскі (1575 г.), радашкоўскі (1576 г.), зыгвольскі староста (1577 г.), адначасова земскі падскарбі і літоўскі пісар (1581 г.). У 1585 г. – троцкі кашталян (менаваны 20 лютага)²⁶,

²¹ Kempa T. Niewola moskiewska... S. 139–151.

²² Ibid. S. 146–147.

²³ Akta synodów różnowierczych w Polsce. T. II (1560–1570). Warszawa, 1972. S. 218.

²⁴ Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. У 2 т. Т. 1. Мінск, 2005. С. 352, 648.

²⁵ «Яну Глебовичу на Дубровне, пану троцкому...» (Lietuvos Metrika. Kn. 594 (1585–1600). S. 27).

²⁶ Wolff J. Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego. Kraków, 1885. S.

падскарбі земскі, староста ўпіцкі. У 1586 г. стаў троцкім ваяводай. Упіцкім старостай быў яшчэ ў 1587 г. Яго жонка была Кацярына Кратоская, удава па Марціне Гербурце. Як устанавіў Т. Кемпа, шлюб з Кратоскай адбыўся ў 1579 г.²⁷, а ў пасаг Ян Глябовіч атрымаў в. Глябову ў Трэмбапельскім павеце. Пакінуў сыноў Яна і Мікалая, якія сталі спадчыннікамі пасля бацькі. Памёр Ян Янавіч у ліпені 1590 г. (тэстамент датаваны 28 ліпеня ў Вільні)²⁸.

Тым часам у канцы XVI ст. Заслаўе становіцца для Глябовічаў таксама важным месцам. М. Спірыдонаў выказаў нават меркаванне, што Ян Янавіч Глябовіч, з увагі на блізкае знаходжанне Дуброўны да ўсходняй мяжы ВКЛ і пагрозу нападаў з боку Маскоўскай дзяржавы, вырашыў перанесці сваю галоўную рэзідэнцыю ў Заслаўе. Тут яна была б не толькі ў большай бяспецы, але і значна бліжэй да сталіцы. Будаўніцтва рэзідэнцыі Ян Глябовіч распачаў са збірання зямельнай латыфундыі.

Заслаўе на той час было падзелена паміж ім і трыма роднымі сёстрамі: Гальшкай (1-й муж Андрэй Адзінцэвіч, 2-і – Міхаіл Валовіч, 3-і – Станіслаў Нарбут), Барбарай (муж Зыгмунт Вольскі (паляк), Даротай (муж Мікалай Рэй (паляк). Яшчэ да поўнага раздзела з сёстрамі ён прыкупіў ад Пятра Дарагастайскага маёнтка Буцовічы (в. Буцэвічы побач з Заслаўем) за 400 коп грошаў і Дуброву з аднайменным мястэчкам і дваром Нядрэск (цяпер Дуброва ў Радашковіцкім сельсавеце) у кн. Мікалая Крыштафа Радзівіла. Акрамя таго, Глябовіч валодаў блізкажачымі маёнткамі Белае (Нестановіцкі сельсавет) і вядомым мястэчкам Ілля. 3 снежня 1582 г. Глябовіч выкупіў ¼ частку ў мацярынскіх маёнтках Мікалая Жыгімонтавіча Вольскага (Басіна, Везавец, Волкаўшчына, Заслаўе, Малешоў, Мяжэва, Раготная, Сулятычы і Шастакоўшчына)²⁹.

Неўзабаве, 22 красавіка 1583 г. у Радашковічах (Глябовіч быў старостай) адбыўся падзел спадчынных мацярынскіх маёнткаў па Ганне Фёдараўне Заслаўскай паміж Янам Глябовічам і яго сёстрамі. Ян атрымаў палову, сёстры па чвэрці. Адпаведна Ян Глябовіч атрымаў права на «имене, замок и место Жаславль з фольварками Должанским и Лумшинским» (Даўжаны ў Пятрышкаўскім сельсавеце і Ломшына ў Слабодскім сельсавеце Мінскага раёна) і Мяжэва. Гальшка Глябовічаўна, жонка слонімскага старосты Міхаіла Валовіча атрымала маёнткі Раготная, Шастакоўшчына, Басіна, Сулятычы, Волкаўшчына і сяло Аляксандравічы. Дарота Глябовічаўна,

110.

²⁷ Kempla T. Niewola moskiewska... S. 146.

²⁸ Ibid. S. 150.

²⁹ Спиридонов М. Ф. Заславль в XVI в. С. 73–81.

жонка Мікалая Рэя з Нагловіц, атрымала Везавец з фальваркам Пацаўскім і воласцю. Па падліках М. Спірыдонова, доля Яна Глябовіча склала да 500 двароў (дымоў)³⁰.

Будаваўніцтва ў Заслаўі новага замка (ранейшы быў цалкам драўляны, адноўлены, верагодна, пасля разбурэння Свідрыгайлам у 1434 г.) падцвярджае намер Глябовіча перанесцю сюды сваю рэзідэнцыю. Нядаўняя Інфлянцкая вайна стымулявала пранікненне на Беларусь італьянскай сістэмы абарончай архітэктуры (з будаваннем бастыёнаў). Мяркуем, шырокая перабудова пачалася на пачатку 1580-х гг., пасля вяртання з ваенных паходаў С. Баторыя. Глябовіч у гэты час быў менскім кашталінам (да 1585 г.), і, зразумела, мог часта бываць у замка, а можа, і жыў тут стала.

Замак да сённяшняга часу не захаваўся, і меркаваць аб ім можна толькі на падставе археалагічных раскопак. Вывучаў Заслаўскі замак археалог Ю. Заяц, які па выніках даследвання апублікаваў асобную працу³¹. Прывядзём зробленае ім апісанне замка: «У выніку ўсіх перабудоў вышыня вала да канца 16 ст. дасягала 8–9,5 м. У апошні перыяд былі ўзведзены бастыённыя ўмацаванні. 4 бастыёны размяшчаліся па вуглах замка, пяты бастыён, паўкруглай формы, захаваўся каля паўд. курціны. Галоўны праезд у замак знаходзіўся з паўд. боку паміж вуглавым і паўкруглым бастыёнамі. Ён быў ўмацаваны двухпавярховай мураванай брамай памерам 24,7х21,6 м з арачным праёмам...». Шырыня праезду складала 7 м. «Таўшчыня фасаднай сцяны брамы 2,3 м, бакавых сцен 1,2-1,3 м. ... Да брамы з абодвух бакоў былі прыбудаваны мураваныя сцены, якія перакрывалі разрыў у паўд. курціне. У 2-й палове XVI – пачатку XVII ст. тут пастаўлены мураваны храм (Заслаўскі кальвінскі збор) і мураваная будыніна, рэшткі якой адкрыты ў час раскопак усходняй пляцоўкі замка. Руіны знаходзяцца на восі праездаў, дзе ў бастыённых замках звычайна будаваліся палацы. Ад горада замак аддзяляўся шырокім ровам. З канца XVI ст. тэрыторыя вакол замка была заліта вадой штучнага возера, якое ўтварылі з дапамогай плацін на рэках Свіслач і Чарніца. Такім чынам, замак ператварыўся ва ўмацаванне астраўнога тыпу. З горадам яго злучаў мост, апошні пралёт якога мог быць пад'ёмным. Умацаванні Заслаўскага замка не належалі да канкрэтнай бастыённай сістэмы. Яны ўключаюць элементы некалькіх сістэм, што характэрна для замкаў, у якіх бастыёны спалучаліся з больш раннімі ўмацаваннямі»³².

³⁰ Спіридонов М. Ф. Заславль в XVI в. С. 12–14.

³¹ Заяц Ю. А. Заславль X–XVIII веков: (Ист.-археол. очерк). Минск, 1987.

³² Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. Т. 1. Минск, 2005. С. 648–649.

Іл. 2. Заслаўская кафля з гербам
Яна Янавіча Глябовіча. Да 1590 (?).
З музейна-археалагічнай экспазіцыі
Інстытута гісторыі НАН Беларусі.

З гэтага апісання бачна, што ў замка быў асобны палац уладальніка. Ю. Заяц лічыў, што побач з замкам (за мурамі) Глябовіч адвёў месца для пасялення сваіх ураднікаў, дворнай шляхты і падданных (рамеснікаў і інш.). М. Спірыдонаў меркаваў, што там быў адміністрацыйны цэнтр маёнтка, які ўзнік на пачатку XVII ст.

Нам нічога невядома пра ўнутранае аздабленне замкавага палаца. Але пра тое, што ён будаваўся з магнацкім густам, можа сведчыць знойдзеная ў Заслаўі кафля. Гэта геральдычная кафля, якая не проста змяшчае нейкія геральдычныя сімвалы, а пэўны ўжываны канкрэтным шляхецкім родам герб, і, па меркаванню Д. Дука, сустракаецца ў Беларусі з канца XVI ст.³³ Ю. Заяц адшукаў у Заслаўлі кафлю са складаным шлюбным гербам Яна Янавіча Глябовіча (Іл. 2). Магнат замовіў яе выраб для аздаблення печаў у палацы ці іншых будынках сваёй рэзідэнцыі.

Паспрабуем раскласці прадстаўленыя на ёй гербы. У 1-м полі – родавая «Ляліва», у 2-м – жончын «Лешчыц», у 4-м – бабчына па жонцы «Грымала». У 3-м полі, як меркаваў Ю. Заяц, павінен быць быць герб бабкі па бацьку. Паколькі там змешчана «Дамброва», то Ю. Заяц сцвердзіў, што бабка па бацьку Яна Янавіча Глябовіча была Кішкаўна³⁴. Кішкі сапраўды карысталіся гербам «Дамброва», як, зрэшты, і Цеханавецкія і шмат іншых родаў. Г. Малачыньская выказала меркаванне, што другая жонка Юрыя Глябовіча была з роду Кішкаў, магчыма, дачкой Станіслава Пятровіча

³³ Дук Д. У. Полацк XVI–XVIII стст.: нарысы тапаграфіі, гісторыі матэрыяльнай культуры і арганізацыі жыццёвай прасторы насельніцтва беларускага горада. Наваполацк, 2007. С. 57.

³⁴ Заяц Ю. А. Заслаўская кафля. Мінск, 1990. С. 34–35.

Кішкі, смаленскага намесніка³⁵. Крыніцамі гэта, аднак, не пацвярджаецца, таму такое меркаванне пакуль мае характар гіпотэзы з геральдычнай падставай.

Паколькі сустракаецца кафля і з іншым арнамантам, датаваная блізім часам, можна меркаваць, што кафля з гербам Глябовіча выкарыстоўвалася для аздаблення яго пакояў, а іншая магла ўжывацца ў будынках ураднікаў ці дворнай шляхты. Нам больш цікава, што Ю. Заяц адшукаў у Заслаўскім замка яшчэ адзін фрагмент падобнай кафлі, але з галоўным гербам «Багорыя». Нагадаем, што сястра Яна Глябовіча Альжбета была ў шлюбе з Міхаілам Валовічам. Ю. Заяц сцвердзіў, што абедзве кафлі зроблены адным майстрам і ў адзін час, калі будаваліся печы, верагодна, да 1583 г., бо з гэтых пор Ян Глябовіч з'яўляўся адзіным уладальнікам замка. З гэтага вынікае, што Альжбета аздабляла печы ў сваёй частцы замка да 1583 г. кафляй з уласным гербам³⁶.

Як ужо гаварылася вышэй, Ян Янавіч Глябовіч быў прыхільнікам кальвінізму. Ён не толькі дазволіў у мястэчку існаванне грамады, але пачаў для яе будаўніцтва збора, відавочна, з мэтай упрыгожання сваёй рэзідэнцыі. Тут проста напрошваецца, як, дарэчы, і ў сітуацыі з замкам, параўнанне з Нясвіжам, дзе католік Мікалай Крыштаф Радзівіл Сіротка збудаваў велічны касцёл. Заўважым, што касцёл ў Нясвіжы быў за межамі замка, у горадзе, а ў Заслаўі – у цэнтры замка. Архітэктура розная – там каталіцкая веліч, тут пратэстанцкая лаканічнасць. Пабудаваць як замак, так і збор да канца жыцця Ян Янавіч не паспеў і завяшчаў іх завяршэнне жонцы.

Такім чынам, кальвінскі збор у Заслаўі быў збудаваны ў 1590-х гг. Пазней, у 1628 г. сын троекага ваяводы Мікалай Янавіч Глябовіч вярнуўся ў каталіцтва і перадаў збор аднаверцам, якія перарабілі яго ў касцёл Міхаіла Архангела³⁷.

Ян Янавіч Глябовіч праяўляў актыўнасць і ў грамадскім жыцці Рэчы Паспалітай. Пэўны астракізм да Глябовіча з боку тагачаснай эліты ВКЛ у 1569–1572 гг. падштурхнуў яго данесці сенатарам Кароны аб лістах Радзівіла і Хадкевіча маскоўскаму цару (г.зв. місія Гарабурды). Місію ў Маскву, як аказалася, не ўзгаднілі з кароннымі сенатарамі. Але версія ліста, прадстаўлена Глябовічам на канвакацыйным сейме 1573 г., была ім жа (на думку Г. Люлевіча і Т. Кемпы) падкарэктаваная. Скандал атрымаўся вялікі,

³⁵ Polski słownik biograficzny. T. IX. Z. VI. Warszawa, 1961. S. 543.

³⁶ Заяц Ю. А. Заслаўская кафля. С. 35.

³⁷ Вялікае княства Літоўскае: Энцыклапедыя. Т. 1. С. 649.

хоць яго і замялі. Гэта яшчэ больш падняла папулярнасць Глябовіча ў Кароне, у той час як у ВКЛ некаторыя зноў нагадалі яму пра здрадніцтва³⁸.

Пасля уцёкаў Генрыха Валуа ў Рэчы Паспалітай надыйшло другое міжкаралеўе. Частка эліты на чале з Мікалаем Радзівілам Рудым падтрымлівала абранне Максіміліяна Габсбурга. Лагер прыхільнікаў Стэфана Баторыя ўзначаліў Ян Хадкевіч, які незадоўга да 1570 г. прыняў каталіцтва, быў прыхільнікам Генрыха Валуа і атрымаў ад апошняга ў 1574 г. урад віленскага кашталяна. У 1575 – пачатку 1576 гг. Ян Хадкевіч здолеў паразумецца з сваім былым праціўнікам Янам Глябовічам, і яны сталі сумесна супрацьдзейнічаць уплывам Мікалая Радзівіла Рудогі. На гарадзенскім сойме ў красавіку 1576 г. было вырашана накіраваць да Стэфана Баторыя пасольства. Папярэдне Хадкевіч напісаў ад сябе Баторыю ліст і выправіў да электа Глябовіча, каб той асабіста праінфармаваў прэзтэндэнта аб сітуацыі ў Княстве. Гэта аказаўся вельмі своєчасовы крок, бо 1 мая 1576 г. Стэфан Баторы быў каранаваны, а Хадкевіч і Глябовіч заслужылі яго прыхільнасць. Паслоў ВКЛ на каранацыі не было, але адпаведнае пасольства з'явілася да новага караля ўжо 4 мая і на яго чале стаяў Ян Глябовіч. Ён жа адыграў значную ролю ў пазнейшых перамовах, абараняючы правы і інтарэсы ВКЛ³⁹.

Так Глябовіч падняў уласны палітычны імідж, і, нягледзячы на смерць свайго пратэктара Я. Хадкевіча ў 1579 г., заваяваў прыхільнасць новага караля. Паспрыялі і ваенныя кампаніі 1579–1581 гг., у якіх ён прыняў актыўны ўдзел. За добрую службу Стэфан Баторы надаў менскаму кашталяну Глябовічу ўрады земскага падскарбія і пісара ВКЛ (лістапад 1580 г.), упіцкае староства (1584 г.), і, нарэшце, урад троцкага кашталяна (люты 1585 г.) і троцкага ваяводы (30 сакавіка 1586 г.)⁴⁰. Гэта былі другія па важнасці ўрады ў ВКЛ пасля адпаведных віленскіх. Яны сталі вяршыняй у службовай кар'еры Яна Янавіча Глябовіча.

У канцы XVI ст. назіраецца пэўны кампраміс пратэстантаў з праваслаўнымі ў барацьбе за свабоду веравызнання. Так, падчас падзей у Львове на Каляды 1583–1584 гг. (увядзенне грыгарыянскага каляндара), калі арцыбіскуп Салікоўскі зачыніў перад праваслаўным святам цэрквы, першым асудзіў гэты ўчынак князь Васіль-Канстанцін Астрожскі. На Люблінскім з'ездзе сенатараў у жніўні 1584 г. да яго далучыліся

³⁸ Lulewicz H. Gniewów o unię ciąg dalszy. Stosunki polsko-litewskie w latach 1569–1588. Warszawa, 2002. S. 96–99, 126–130.

³⁹ Ibid. S. 236–237, 257–261, 265–271.

⁴⁰ Kempa T. Niewola moskiewska... S. 148–149.

Астафі Валовіч, Станіслаў Жалкеўскі і Ян Глябовіч⁴¹. А 14 лютага 1585 г. Ян Глябовіч засведчыў фундушовы прывілей таго ж кн. Астрожскага на Астрожскі шпіталь, які 25 лютага канфірмаваў кароль Стэфан Баторы⁴².

Пасля смерці свайго пратэктара, у часы безкаралеўя 1586–1587 гг. Глябовіч заставаўся адным з найбольш уплывовых магнатаў Княства. У лютым 1587 г. ён узначаліў пасольства ад ВКЛ да каронных сенатараў з патрабаваннямі і пажаданнямі наконт мяркуемай элекцыі. Палякі, аднак, большасць літоўскіх прапаноў адхілілі. У адказ магнаты ВКЛ, у прыватнасці, Ян Глябовіч і Крыштаф Радзівіл Пярун, паспрабавалі прасоўваць на трон Рэчы Паспалітай свайго кандыдата – маскоўскага цара Фёдара Іванавіча. Але, зважаючы на яго паслухмяную падпарадкаванасць апекуну Барысу Гадунову і прынцыповыя разыходжанні бакоў, гэты праект быў практычна нерэальны.

У жніўні 1587 г. дайшло да чарговай раздвоенай элекцыі. Большасць сенатараў і шляхты абрала Жыгімонта Вазу, меншая частка – Максіміліяна Габсбурга. Ян Глябовіч быў прыхільнікам абрання Жыгімонта Вазы. На гэту элекцыю ніхто з уплывовых колаў ВКЛ не памкнуўся. Хутка стала відавочна, што Ваза мае больш шанцаў і перамога. Адпаведна эліта ВКЛ захацела за сваю падтрымку кандыдатуры Жыгімонта атрымаць істотныя для Княства дывідэнды.

27 снежня 1587 г. Жыгімонт быў каранаваны, а ў студзені 1588 г. да яго накіравалася пасольства ВКЛ на чале з Янам Глябовічам. Пасольства атрымалася вельмі ўдалым. Ваза пацвердзіў рыхтуемую новую кадыфікацыю права (III Статут ВКЛ), прапанаваны працяг перамір'я з Масквой, быў дасягнуты кампраміс аб статусе Інфлянтаў. Але далей палітычная актыўнасць Глябовіча рэзка падае, што, пэўна, было звязана з пагаршэннем здароўя і смерцю ў ліпені 1590 г.⁴³

Нішто, на нашу думку, не паказвае асобу так яскрава як яго перадсмяротныя думкі. Захаваўся тэстамент Яна Янавіча Глябовіча (надрукаваны У. Аўгустыняк)⁴⁴. Там ёсць і словы на хвалу Бога, і маральныя настаўленні дзецям пра пашану маці, адносіны з сябрамі, закранута пытанне размеркавання маёмасці. Пахаваць сябе Ян Глябовіч прасіў у Заслаўскім збо-

⁴¹ Ульяновський В. Князь Василь-Костянтин Острозький... С. 1007.

⁴² Тамсама. С. 878.

⁴³ Kempa T. Niewola moskiewska... S. 149–150.

⁴⁴ Augustyniak U. Testamenty ewangelików reformacyjnych w Wielkim Księstwie Litewskim. Warszawa, 1992. S. 59–77; Тэстамент Яна Глябовіча, ваяводы троцкага. Пасляслоўе, пераклад і публікацыя А. Унучака // Спадчына. 2003. № 1. С. 60–68.

ры, што становіцца ў магнатаў традыцыяй. Але Глябовіч пайшоў далей. Ён агучыў тры абавязкі для дзяцей. Першы – не адхіляцца і не выракацца веры евангельскай, «той, хто нясталы ў веры, як можа быць сталым у дабрачыннасці», другі – «каб Рэч Паспалітую шчыра і праўдзіва любілі», трэці – «начальнікаў сваіх як Пана Караля свайго, гэтак і старшых сенатараў шануйце». Такія словы ў тэстаменце яскрава сведчаць пра патрыятычную грамадзянскую пазіцыю Яна Янавіча Глябовіча і дапаўняюць наша разуменне яго асобы.

Колькі слоў аб родавым паданні Глябовічаў аб сваім паходжанні. Яно ўзнікла ў гэты ж час, здаецца, не толькі ў магнацкім асяроддзі Яна Янавіча, але і з яго непасрэдным удзелам. Зразумела, што Глябовічы не былі вельмі знатным (княжацкім, старажытным) родам. Менавіта фартуна вынесла Яна Юр'евіча Глябовіча на ўрад віленскага ваяводы. Мы не ведаем, што сам Ян Юр'евіч меркаваў пра сваё паходжанне. Магчыма, на падставе ўжыванага герба ён лічыў сваім продкам Манівіда. Вядома толькі, што ён і віленскі біскуп Павел Гальшанскі (праўнук Манівіда па жаночай лініі) выставілі новы фундуш для Манівідаўскай капліцы пры Віленскай кафедральнай царкве ў 1542 г. Больш таго, Ян Юр'евіч быў пахаваны ў гэтай капліцы, што пазней магло ўспрымацца як факт крэўнасці⁴⁵.

Наступны крок, мяркую, зрабіў ужо яго сын Ян Янавіч Глябовіч. Першы афіцыйны дакумент, у якім ён заяўляе пра сваё паходжанне ад Манівіда, датычыцца 1578 г. Гэта вядомае апавяданне менскага кашталяна Яна Глябовіча пра пажар у Везаўцу 11 студзеня і знішчэнне родавых папераў на самых розных маёнтках (датавана 17 студзеня ў Варшаве). Ён прасіў Стэфана Баторыя выдаць прывілей на права валодання маёнткамі згодна з палажэннямі Статута (за земскай даўнасцю). У гэтым акце, між іншым, сказана: «...пан Глебович Вяжевич Монивид, прадед его милости, и пан Юрей Глебович Монивид, воевода смоленский, дед его милости»⁴⁶. Гэта заявіў сам Ян Глябовіч. Гэткім чынам яго продкам становіўся Глеб Вяжэвіч, а той павінен быў быць Манівідавіч. Глябовіч таксама згадаў, што пагарэлі многія паперы, у т.л. «привилія и все право, твердости от господарей их милости, великих князей литовских Витолта, Жигимонта, Швитригайла ...». У тэксце, аднак, не згадваецца ніякіх ранніх наданняў, нават Казіміравых, таму яшчэ пад пытаннем застаецца існаванне гэтых прывілеяў. М. Спірыдонаў на падставе гэтага дакумента адназначна

⁴⁵ Ochmański J. Moniwid i jego rod // Lituanica-Slavica Posnaniensia. Studia Historica. T. IX. Poznań, 2003. S. 61.

⁴⁶ Спіридонов М. Ф. Заславль в XVI в. С. 72.

залічыў Глябовічаў да літоўскіх этнічных баяр. Аднак у гэтым дакуменце нішто не сведчыць пра Манівіда ці Вяжэвіча (Вяжа Манівідавіча), акрамя ўласных слоў Глябовіча. Маецца толькі ўяўленне Глябовіча пра сваё паходжанне ці, скажам, прэтэнзія на паходжанне ад Манівіда, што патрабуе пацвярджэння іншымі, незалежнымі крыніцамі.

Вернемся да нарацыі Б. Папроцкага пра Яна Янавіча Глябовіча. Першы раз Папроцкі падае яе ў працы «Гняздо цноты» (1578 г.)⁴⁷, другі раз – у «Гербах рыцарства польскага» (1584 г.)⁴⁸. Нарацыя, канечне, уражвае. Занадта шмат падрабязнасцяў і дэталей, асабліва пра заслугі Яна Янавіча ў Полацку і палоне. Гэта цяжка назваць панегірыкам, але вельмі падобна на пераказ вусных успамінаў ці нейкіх пісьмовых запісаў самога Глябовіча. Тут можна ўспомніць, што Б. Папроцкі і Я. Глябовіч маглі сустракацца ў 1574 г. падчас каранацыі Генрыха Валуа ў Кракаве. Зразумела, што ініцыятыва павінна была зыходзіць ад Глябовіча. Напрыклад, Радзівілы Папроцкаму пра сваё паданне нічога не расказвалі, таму і звесткі пра іх сціслыя і даволі дакладныя⁴⁹.

У чым жа мелася зацікаўленасць Глябовіча? На нашу думку, найперш магнат хацеў абяліць сваю рэпутацыю, бо хадзілі чуткі, што ён разам з С. Давойнам здаў Полацк. Аб гэтым сведчыць устаўка пра яго гераізм пры абароне Полацка. І ў палоне Ян Янавіч Глябовіч, як выходзіць з тэкста Папроцкага, паводзіў сябе вельмі дастойна, нават пры магчымасці збіраў выведаную інфармацыю на карысць ВКЛ. Па-другое, Глябовіч заклапаціўся пра свой радавод. Статус магната гэтага вымагаў. Як вядома, яго маці была з Гедымінавічаў (ад Яўнута), таму і бацька павінен быў адпавядаць належнаму ўзроўню. Мяркуем, што па гэтай прычыне Ян Глябовіч фактычна сфальсіфікаваў свой радавод.

Версія з Манівідам з'явілася хутчэй за ўсё з той прычыны, што Глябовічы ўжывалі герб «Ляліва», а гэты герб, як вядома, у Гародлі прыняў віленскі ваявода Манівід. Пазней «Лялівай» карысталіся розныя роды, у т.л. Вяжэвічы і Глябовічы.

За 1541 г. вядома адная з даўніх пячатак Глябовічаў з «Лялівай», якая належала Яну Юр'евічу, тады яшчэ полацкаму ваяводзе. Ёй засведчаны выпіс з судных кніг паноў-рады ВКЛ па справе кн. Паўла Юр'евіча Сакалінскага з Аўдоццяй, жонкай гаспадарскага баярына Фёдара Даніловіча, датаваны

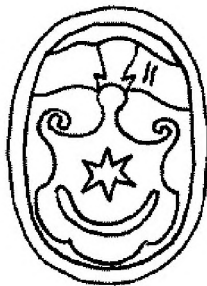
⁴⁷ Paprocki B. Gniazdo cnoty. Kraków, 1578. S. 1162–1166.

⁴⁸ Herby rycerstwa polskiego. Przez Bartosza Paprockiego zebrane i wydane / Wyd. K.-J. Turowski. Kraków, 1858. S. 842–845.

⁴⁹ Paprocki B. Gniazdo cnoty. S. 1155; Herby rycerstwa polskiego. S. 836.

27 ліпеня 1541 г.⁵⁰ (Іл. 3).

За 1543 г. вядома другая пячатка Яна Юр'евіча, ужо віленскага ваяводы. Яна захавалася на пазваленні Яна Юр'евіча Глябовіча (чаму той даў дазвол,

*Іл. 3. Пячатка полацкага ваяводы Яна Юр'евіча Глябовіча. 1541 г.
Малюнак А. Шаланды.*

незразумела) кн. Васілю Юр'евічу Талачынскаму падарыць сваёй жонцы Марыі Багданаўне Заслаўскай 1/3 частку маёнткаў, датаваным 10 жніўня 1543 г.⁵¹ (Іл. 4).

Што тычыцца пісьмовых крыніц, то першая згадка пра прыналежнасць Глябовічаў да герба «Лялівы» адносіцца да 1525 г., калі Юрый Глябовіч

Іл. 4. Пячатка віленскага ваяводы Яна Юр'евіча Глябовіча. 1543 г.

адаптаваў да свайго герба нехрышчонага жыда Міхеля Езафовіча. З літаратуры вядома, а ў Метрыцы ВКЛ сапраўды пад датай 20 красавіка 1525 г. быў актыкаваны прывілей, пісаны па-лацінску ў Кракаве, якім нібыта надавалася шляхецтва жыду Міхелю Езафовічу. Міхель – гэта род-

⁵⁰ НГАБ у Гродна, ф. 1160, воп. 1, спр. 49, арк. 30.

⁵¹ Archiwum Narodowe w Krakowie. Archiwum Sanguszków. Dz. Pergaminów. Sygn. 225.

ны брат Абрама Езафовіча, адаптаванага да гербу «Ляліва» Забярэзінскім у 1507 г. Паводле Т. Яшчалта, адопцыя Міхеля магла адбыцца да 1514 г., калі Юрый Глябовіч быў смаленскім ваяводай⁵².

Прывілей складзены даволі неардынарна. Па-першае, у загалоўку імя Міхеля Езафовіча адсутнічае, згадваецца толькі яго брат Абрам Езафовіч, а ён, як вядома, памёр каля 1519 г. Дакумент складзены ад імя Жыгімонта Старога, але з тэкста не вынікае, каб той яго падпісаў. З тэкста бачна, што нібыта смаленскі ваявода Юрый Глябовіч, таксама ўжо памерлы, адаптаваў Міхеля Езафовіча да свайго герба «Ляліва», але дзе і калі гэта адбылося, не указана. Пісар не пазначаны. Адразу пасля даты пералічаны асобы, якія прысутнічалі пры гэтым акце, а менавіта: Іван Гарнастай, сакратар ЯКМ (ці трэба разумець, што ён пісар?) і дарсунішскі дзяржаўца, кн. Фёдар Міхайлавіч Вішнявецкі, дворны падскарбі Іван Грынькавіч Валовіч (? адзіная згадка на пасадзе) і шмат іншых неназваных ўраднікаў двара ЯКМ⁵³.

Не ведаем, як пра шляхецтва Міхеля, але пра належнасць Глябовічаў да «Лялівы» ў 1525 г. ужо было вядома. Тут хацелася б дадаць, што Міхель Езафовіч дапамагаў Яну Юр'евічу Глябовічу з пастаўкай тавараў апошняга (ванчоса і мёда) у Каралявец для далейшага іх продажу ў Гданьску ў канцы 1523 – пачатку 1524 г. Глябовіч быў вінен Езафовічу грошы. Міхель не раз скардзіўся Жыгімонту Старому, а вялікі князь, у сваю чаргу, загадваў Глябовічу і іншым даўжнікам вярнуць грошы⁵⁴.

Нагледзячы на пазіцыю Яна Глябовіча, Б. Папроцкі, аднак, не вывеў Вяжэвіча прама ад Манівіда. У «Гняздзе цноты» ён піша: «Сын Гедыміна Монтвід меў двух сыноў – Ман(і)віда, які быў віленскім ваяводай, і Монтвіда другога. (Гэты другі) Монтвід меў сыноў Вяжа і Глеба. Вяжа-ва патомства ёсць да гэтага часу, дом вялікі разгалінаваны і знакаміты ў Літве. Глеб быў ваяводай смаленскім і драгабінскім (дарагабужскім), меў сыноў трох – Юрыя, Станіслава і Куця»⁵⁵. У «Гербах» усё дакладна паўторана, толькі дабаўлены дробязі пра Яна Янавіча, напрыклад, «калі падрос, бавіўся навукамі вольнымі»⁵⁶.

⁵² Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. T. IV: Ziemia Smoleńska i województwo Smoleńskie. XIV–XVIII wiek. Warszawa, 2003. S. 54.

⁵³ Lietuvos Metrika. Knyga Nr 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12. Vilnius, 2001. S. 594–595.

⁵⁴ Lietuvos Metrika. Knyga Nr 14 (1524–1529). Užrašymų knyga 14. Vilnius, 2008. S. 121, 156.

⁵⁵ Paprocki B. Gniazdo cnoty. S. 1162.

⁵⁶ Paprocki B. Herby rycerstwa polskiego. S. 843.

В. Віюк-Каяловіч у «Кампендыуме» піша: «Герб гэты (Ляліву) прыняў у Гародлі на сябе і род свой Манівід, віленскі ваявода, сын Монт(і)віда, князя Кернаўскага, стрыя Ягайлава, сына Гедымінава. У таго Монт(і)віда Ягайла, вял. кн. літ., у 1382 забраўшы ўсе маёнткі, падарыў іх Відымунду, Вітаўтаву зяцю. Сынамі Манівіда, віленскага ваяводы, былі Войцех Манівід і Ян Манівід. Войцех Манівід, віленскі ваявода. Яго згадвае фундуш Жамойцкага біскупства 1422. (Ён) пакінуў сыноў Юхну або Яна і Алехну або Аляксандра Манівідаў. Юхна Манівід стаў пасля Лелюса троцкім ваяводай 1443 г.... Ян Манівід, троцкі ваявода, на вайне Жыгімонтам Кейстутавічам схоплены і забіты 1432 г., быў другі сын Манівіда, віленскага ваяводы, першага, які той герб (Ляліву) прыняў. Яго сыны: Глеб, Куц і Вяж. Глеб Манівідавіч як кс. Акольскі апісвае, і я (Каяловіч) на лініі (радаводзе) фаміліі дома (рода) таго бачыў, пакінуў сыноў Юрыя і Станіслава, якія Глябовічамі пачалі пісацца»⁵⁷. Адпаведна па версіі Ш. Акольскага: «Монтвід, родны брат Манівіда, віленскага ваяводы (а Манівід – сын Гедыміна, прыняў у Гародлі герб «Ляліву»), пакінуў сыноў Вяжа і Глеба. Глеб Монтвідавіч, смаленскі і дарагабужскі намеснік, пакінуў сыноў Юрыя, Станіслава і Куця»⁵⁸.

Як бачым, В. Каяловіч не толькі моцна дэталізаваў радавод, але і добра яго забытаў, прыдумаўшы некалькіх лішніх Манівідавічаў. К. Нясецкі паспрабаваў трохі разабрацца, але ў цэлым паўтарыў В. Каяловіча⁵⁹. М. Шанціла ў сваім гербоўніку забытаўся яшчэ больш. У яго ўжо два Глеба (Глеб Вяжэвіч і Глеб Монтвідавіч) і два Юрыя (Юрый Вяжэвіч і Юрый Монтвід Глябовіч), усе смаленскія ваяводы, толькі храналогія не вытрымана⁶⁰.

На нашу думку, усё гэта прыцягнута пакуль безпадстаўна. Сучаснай гістарычнай навуцы пра нашчадкаў Монтвіда ці Манівіда Гедымінавіча нічога невядома. Я. Тэнгоўскі называе яго Манівідам, лічыць малодшым сынам Гедыміна, загінуўшым у 1348 г., і падкрэслівае: нашчадкі маглі быць, але крыніцы пра іх не згадваюць⁶¹. Зразумела, пазнейшыя нарацыі, нічога не пацвярджаюць.

⁵⁷ Kojalowicz-Wijuk W. Herbarz rycerstwa W. X Litewskiego tak zwany Compendium. Kraków, 1897. Reprint: Poznań, 2002. S. 132, 134.

⁵⁸ Okolski S. Orbis Poloni. T. II. Cracoviae, 1643. S. 89.

⁵⁹ Niesiecki K. Korona Polska. T. I. 1728. S. 254–256; Herbarz Polski Kasprza Niesieckiego. T. III. Lipsk, 1839. S. 27–33.

⁶⁰ Mironowicz A. Nieznany herbarz Michała Szczęśliły. London, 1992. S. 15.

⁶¹ Tęgowski J. Pierwsze pokolenia Giedyminowiczów. Poznań-Wrocław, 1999. S. 244–245.

Нашчадкаў і сваякоў ваяводы віленскага Манівіда першым удакладніў У. Сямковіч. Першы Манівід, ён жа Войцех Манівід, ваявода віленскі (з 1396), памёр пасля 1422 г. Яго сын Івашка (У. Сямковіч меркаваў, што ён быў ад першай жонкі кн. Ульяны Смаленскай) Манівідавіч упершыню згадваецца як сведка на Вітаўтавым акце ў 1420 г., прыхільнік Свідрыгайлы, падольскі і крамянецкі староста (1437/1438 гг.), троцкі ваявода (1443 г.) (пасля Лелюша), віленскі ваявода (1458 г.) (пасля Гаштаўта), памёр у 1458 г.⁶² Далейшы радавод Манівідавічаў прасачыў Е. Ахманьскі. Аказалася, што Івашка Манівідавіч меў двух сыноў і дзвюх дачок. Сыны: Ян, памёр маладым пасля 1460 г., і Войцех, наваградскі намеснік 1471 г., літоўскі падстолі 1475, памёр у канцы 1475 ці 1476 г. Дачкі: Соф'я, памерла пасля 1496 г., яе муж Мікалай Радзівіл (памёр у 1509 г.), і Ядзвіга, яе муж Алехна Судзімонтавіч (памёр у 1491 г.). Род Манівідавічаў па мячы згас на Войцеху, бо ён пакінуў толькі адну дачку Ганну, якая памерла да 1492 г., яе муж – Мікалай Янавіч Кежгайла (памёр у 1512 г.)⁶³.

У. Сямковіч не адшукаў ніякага Вяжа Манівідавіча, таму і не сцвярджаў паміж Манівідам і Вяжам радства. Падкрэслім гэтую выснову: «Вяж, які жыў у першай палове XV ст., выступае у вядомых крыніцах толькі раз, калі атрымаў ад Казіміра Ягелончыка наданне ў Дубінках (даследчык датуе яго не пазней 1453 г.). Сынамі яго былі Івашка Вяжэвіч, смаленскі намеснік у 1459–1465 гг., потым троцкі ваявода (?), Фёдар Вяжэвіч, які выступае ў сярэдзіне XV ст. у Смаленску і Мсціславе, і Глеб Вяжэвіч, смаленскі намеснік ў 1475 г. паводле «Хронікі» Стрыйкоўскага і родапачынальнік Глябовічаў. Гэта быў род відавочна рускага паходжання, аселяў у Смаленскай зямлі, які прыняў герб «Ляліва» напэўна толькі пасля 1434 г. (на падставе Гарадзенскага прывілея) ад Манівідавічаў»⁶⁴. Е. Ахманьскі таксама не ўбачыў ніякага сваяцтва Вяжэвічаў і Манівідавічаў, але выказаў меркаванне, што Глябовічы маглі быць іх сваякамі па жаночай лініі⁶⁵.

Адносна згадкі пра Вяжа, на якую спасылаецца У. Сямковіч («Вяжу чоловек Минкутева сына на имя Явойша, а землю пустую у Дубинках Мелкидову. Пан Петраш, пан Андрей Сакович. Логвин»⁶⁶), варта адзначыць,

⁶² Semkowicz W. O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle roku 1413 // Lituano-Slavica Posnaniensia. Studia historica. T. III. 1989. S. 14–19; Urzędnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku. Spisy. Kórnik, 1994. S. 82, 164.

⁶³ Ochmański J. Moniwid i jego rod. S. 74.

⁶⁴ Semkowicz W. O litewskich rodach bojarskich... S. 24.

⁶⁵ Ochmański J. Moniwid i jego rod. S. 61.

⁶⁶ Документы Московского архива Министерства юстиции. Т. 1. М., 1897. С. 58;

што яна не адзіная. У «Кнізе данін» імя Вяж, Вяжыс сустракаецца некалькі разоў. Няма сэнсу прыводзіць гэтыя згадкі, бо з іх не вынікае, што нейкі канкрэтны Вяж з'яўляецца бацькам Івашкі, Фёдара і Глеба Вяжэвічаў. На нашу думку, бацька Івашкі Вяжэвіча, г.зн. Вяж, памёр да 1443 г., да таго як сын Івашка з'явіўся ў гаспадарскай Радзе.

Тут варта нагадаць, што вядомая расійская даследчыца Г. Харашкевіч у якасці бацькі Івашкі Вяжэвіча прапанавала баярына Андрэя Полацкага Вяжылу (?), які прысутнічаў як сведка пры падпісанні леннай граматы інфлянцкаму магістру ў 1385 г.⁶⁷ Імя ў крыніцы згадана як «Werzilen», што больш падобна на мянушку Вярзіла. Такая гіпотэза не падаецца нам слушнай. Івашка Вяжэвіч наўрад ці нарадзіўся раней 1410 г. (1415 г.). К гэтаму часу Вяжыла ці Вярзіла, згаданы ў 1385 г., мусіў быць зусім старым, калі ўжо не памерлым.

З апошніх прац успомнім даследаванне Р. Пятраўскаса, які сцвярджае пра Глеба Вяжэвіча наступнае: жонка Мілохна Рачкаўна, сыны Юрый, Станіслаў, Пётр, дачка Марына (у шлюбе за Войцехам Янавічам Клачко). Першая згадка пра Глеба тычыцца 1433 г., дата смерці невядомая⁶⁸. Адпаведна першая згадка – фундуш Мілохны-Ганны Рачкаўны, жонкі Глеба Вяжэвіча, Сулятыцкай царкве. Гэты дакумент надрукаваны ў 11-ым томе АВАК⁶⁹. Прачытаўшы яго ўважліва, прыходзіцца сцвярджаць, што гэта, хутчэй за ўсё, фальсіфікат XVII ст. Дакумент датаваны «6941 ліпеня 6 індыкта 3» (1433 г.), актыкаваны ў 1665 г., датычыцца фундуша на 4 валокі ў дадатак да раней атрыманых дзвюх. Для 1433 г. нарацыя вельмі падрабязная. Напрыклад, Мілохна-Ганна кажа: «А тот поп, при той церкви будучи, завсегда за душу деда моего Богдана, бабки моей Варвары, матки моей Марьи, мужа моего Глеба и за всех моих приятель, да и за мою душу как умру, Бога просить и у суботник уписать велела, да што суботы литургию отправовать будут повинни». Згодна з гэтым тэкстам атрымліваецца, што Глеб Вяжэвіч памёр да 1433 г., што зусім не стасуецца з радаводам Глябовічаў. Суботнікі (памяннікі, сінодзікі) атрымалі шырокае распаўсюджанне толькі з 1-й паловы XVI ст. Сулятычы дасталіся найперш Яну Глябовічу ў пасаг па Заслаўскай. У апавяданні 1578 г. пра

Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 3 (1440–1498). Užrašymų, knyga 3. Vilnius, 1998. S. 66.

⁶⁷ Хорошкевич А. Л. Полоцкие грамоты. Т. I. М., 1977. С. 45–46; Т. III. М., 1980. С. 156.

⁶⁸ Petrauskas R. Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. Sudėtis – struktūra – valdžia. Aidai, 2003. S. 307.

⁶⁹ Акты, издаваемые Виленскою археографическою комиссиею (далее – АВАК). Т. XI: Акты Главного Литовского Трибунала. Вильна, 1880. С. 6–7.

везавецкі пажар Ян Янавіч Глябовіч згадвае Сулятычы як «отчизну». Але каб Ян Юр'евіч Глябовіч валодаў Сулятычамі ці іх часткай раней шлюб з Заслаўскай, невядома. Адпаведна пасля падзелу мацярынскіх маёнткаў у 1583 г. паміж Яна Янавічам і сёстрамі Сулятычы атрымала Гальшка Глябовічаўна, жонка Міхаіла Валовіча. Невядома ніякіх незалежных згадак пра Сулятыцкую царкву і яе фундатараў.

Пэўна Габрыель Календа, арцыбіскуп полацкі, ад імя якога актыкаваўся фундуш, хацеў ім паправіць матэрыяльнае становішча мясцовай царквы. Таму мэта складання і актыкацыі фундуша відавочная. Больш важным уяўляецца адказ на іншае пытанне: фундуш сфальсіфікаваны поўнасю ці часткова, г.зн. з перапісваннем асобных фрагментаў з нейкага праўдзівага дакумента? Зрэшты, да Сулятыч і пані Рачкавай яшчэ вернемся, што ж датычыцца даты ўказанага фундуша, то яна, безумоўна, памылковая.

Такім чынам, можна канстатаваць, што як пра ўласна Глеба Вяжэвіча, так і пра яго старэйшых братоў Івашку і Фёдара пакуль мала што вядома. Таму на завяршэнне звернем увагу на некалькі цікавых, як нам падаецца, наданняў часоў Казіміра Ягелончыка.

1. «Жеславское волости. Зеновичу Яна Олелкова земля, да человек искупен, што на тои земли живет; до воли. Пан Довкгирд и пан Иван Вяжевич. Кушлеико»⁷⁰. Б/д. Пан Доўггирд – гэта віленскі ваявода, памёр у 1443 г. Датум: 1440–1443 гг.

2. «Пану Ивашку Вяжевичу две земли у Менску пустые: Стовлощина а Брылевича бортная. Приказ пана Кгастовтов. Ноября 10, индикт 13. Васко». Пан Гаштаўт – гэта Ян, троцкі ваявода 1440 г., віленскі ваявода 1443 г., памёр у 1458 г. Васка – гэта Васіль Любіч, пісар у 1449–1477 гг.⁷¹ Датум: 1449 г.

3. «Ивашку Вяжевичу десеть человек на Морочи, и с ловищи, до воли. Сам велики князь. При пане Петраши»⁷². Б/д.

4. «Клавку десеть человек, тых же половина, что за Вяжевичом. Сам великии князь. Сопега»⁷³. Б/д. Гэты і папярэдні запісы, мяркуючы, аднаго года (бо даннікі з аднаго сяла). Петраш, напэўна, Пётр Мантыггірдавіч, вялікі маршалак у 1434–1459 гг. Сямён Сапега – пісар у 1440–1450 гг. Датум: 1440–1450 гг.

5. «Пану Ивашку Вяжевичу на Узде дванадцать человек, Репины

⁷⁰ Lietuvos Metrika. Knyga Nr 3 (1440–1498). S. 53.

⁷¹ Ibid. S. 20; Груша А. І. Канцылярыя Вялікага княства Літоўскага 40-х гадоў XV – першай паловы XVI ст. Мінск, 2006. С. 143.

⁷² Lietuvos Metrika. Knyga Nr 3 (1440–1498). S. 56.

⁷³ Ibidem.

люди, по тому ж даны, как пан Рачко держал. А даны у Троцох. Правил пан Михайло, канцлер, а писал Якуб. Августа 12, индикт 13»⁷⁴. Датуем: 1450 г. Тут, як устанавіў У. Сямковіч, згаданы Пётр Рачка Страчэвіч⁷⁵. Успомнім і яшчэ адзін запіс, бо Рачкавай удаве (імя не згадана) вялікі князь Казімір сапраўды даў Сулятычы. «Пани Рачковой Сулятичи, а семю ново дал по тому, как князь великий Витовт дал ей за пана Рачка, дая как пан Рачко держал. Сам. При пане Михаиле. А дан у Вилни, октября 5, индикт 14. Якуб»⁷⁶. Пан Міхаіл – гэта Кежгайла, канцлер (1444 г.), віленскі ваявода (1458 г.), памёр у 1476 г. Якуб быў пісарам у 1449–1476 гг. Индыкт 14 прыпадае на 1450 г., гэтым годам і датуем. Далей, зразумела, паўстае пытанне, што было з Рачкавай і Сулятычамі пазней, бо У. Сямковіч ніякіх нашчадкаў Пятра Рачкі не ўбачыў. Літоўскі даследчык Р. Пятраўскас сцвярджае, што дачкой Пятра Рачкі была Ганна Мілохна, яна ж жонка Глеба Вяжэвіча⁷⁷. Аднак стан крыніц не дазваляе пакуль вырашыць праблему шлюбных сувязяў рода Рачкі з Глебам Вяжэвічам – родапачынальнікам Глябовічаў.

6. «Ондрею и з братом Некрашовичом земля у Ломжоне (в) Жомой-ти, Неверова. Пан Ивашко Монивидович а Вяжевич. Кушлейко»⁷⁸. Б/д. Пан Івашка Манівідавіч, падольскі і крамянецкі староста (1437/1438 гг.), гаспадарскі маршалак (1438 г.), троцкі ваявода (1443 г.), віленскі ваявода (1458 г.), памёр у 1458 г. Кушлейка быў пісарам у 1440–1460 гг. Таму можна датаваць: 1440(1443)–1458 гг.

7. «Ивашку Вяжевичу девять чловеков, што за Яцком Ильиничом были, да три земли Мокрянских. Пан Монивид»⁷⁹. Б/д. Пан Манівід, мяркуем, гэта Івашка Манівідавіч. Датуем: 1440(1443)–1458 гг.

8. «Смоленск. Сам господар. Наместнику смоленскому пану Ивану Вяжевичю и иным хто потом будет... Писан у Берштах., февраля 27, индикт 8. Пан Михайло Кезкаилович, воевода виленский, канцлер»⁸⁰. Датуем: 1475.

У гэтых запісах, мяркуем, згаданы Івашка Вяжэвіч, які з 1443 г. менаваны ў крыніцах як пан, што сведчыць пра яго высокі статус. У складзе радных паноў, паводле Л. Корчак, Івашка быў з 1452 г.⁸¹ Вось што пра

⁷⁴ Ibid. S. 53.

⁷⁵ Semkowicz W. O litewskich rodach bojarskich... S. 106–107.

⁷⁶ Lietuvos Metrika. Knyga Nr 3 (1440–1498). S. 55.

⁷⁷ Petrauskas R. Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. S. 293–294.

⁷⁸ Lietuvos Metrika. Knyga Nr 3 (1440–1498). S. 53.

⁷⁹ Ibid. S. 56.

⁸⁰ Ibid. S. 39.

⁸¹ Korczak L. Litewska rada wielkoksiażęca w XV wieku. Kraków, 1998. S. 101–102.

яго падаюць найноўшыя даведнікі: Івашка (Івашавіч?) Вяжэвіч, смаленскі намеснік (1459–1466 гг., 1469–1475 гг.), троцкі ваявода пасля 20 красавіка 1478 г. і да снежня 1480 г. (паміж згадкамі папярэдніка і наступцы). Івашка памёр да 30 мая 1482 г. Жонка Н. Судзівоеўна⁸².

Тут ёсць некалькі цікавых момантаў. Што такое «Івашавіч» і адкуль гэта ўзялося? К. Пяткевіч адшукаў жонку Івашкі Вяжэвіча – Судзівоеўну, а таксама факт валодання Івашкай Вяжэвічам Нясвіжам і Цітвай: гэтыя маёнткі ў 1492 г. атрымаў Пётр Янавіч Мантыгердавіч. Высвятляючы этнічнае паходжанне Вяжэвічаў, бо яшчэ У. Сямковіч прарапісаў іх славянамі (русінамі), К. Пяткевіч выказаў меркаванне, што яны былі, найхутчэй, этнічнымі літоўцамі⁸³. Гэта, аднак, не зусім відавочна. Так, Івашка ўзяў шлюб з Судзівоеўнай, пэўна, тады ж перахрысціўся, таму і падняўся ў кар’еры. Яго дачка Ганна пайшла за Пятра Янавіча Мантыгердавіча, напэўна, каталічка, бо фундавала капліцу Св. Тройцы пры віленскай кафедры ў 1482 г. Тым часам пра жонку Фёдара Вяжэвіча пакуль нічога невядома, а пра Глебава Рачкаўну вышэй мы ўжо казалі.

Пра Івашку Вяжэвіча згадвалася і ў «Хроніцы Быхаўца». Дарэчы, гэта самы першы успамін пра яго, тычыцца вядомай бітвы пад Ашмянамі ў снежні 1432 г.: «... і пабеглі князі і баяры вялікага князя Свідрыгайлы, і князеў рускіх многа пабілі, а іншых паймалі: князя Юрыя Лынгвенавіча, князя Мітка Зубрэвіцкага, князя Васіля Краснага, брата ягонага Дэдыгольдавіча пана віленскага, пана Юшка Гальцэвіча, пана Івана Вяжэвіча, тых жывых і інных множаства паймалі»⁸⁴.

9. «Федку Вяжевичу село Дмитриеево Непролеевоча Словажи, а жона Дмитриеева кормити ему до смерти, а держати за матку»⁸⁵. Б/д. Папярэдні запіс датаваны індыктам 9-м, у наступным падпісаўся пан Гаштаўт. Таму датуем умоўна: паміж 1445–1458 гг. Магчыма, дачка Дзмітрыя была ў шлюбе за Фёдарам?

10. «Во Мстиславли. Федку Вяжевичу земля его ж людеи под Мопучим. Сам великий князь. Кушлейко»⁸⁶. Датуем па пісарству Кушлейкі: 1440–

⁸² Urzędnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy. T. IV. Ziemia Smoleńska i województwo Smoleńskie. S. 50; T. II. Województwo Trockie. S. 225; Petrauskas R. Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. S. 306–307.

⁸³ Pietkiewicz K. Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiełły. Poznań, 1995. S. 88–90.

⁸⁴ Летапісы і хронікі Беларусі. Сярэднявечча і раньнемадэрны час = Тэматычны дадатак да часопіса «ARCHE». 2009. № 9. С. 718.

⁸⁵ Lietuvos Metrika. Knyga Nr 3 (1440–1498). S. 35.

⁸⁶ Ibid. S. 36.

1460 гг.

11. «У Смоленску. Федку Вяжевичу а Ганусу Болвалми и Наполы а Белик»⁸⁷. Б/д. Папярэдні запіс датаваны індыктам 9-м, наступны падпісаны Міхаілам, канцлерам, індыкт 15. Пан Міхаіл Кежгайла быў канцлерам з 1444 г., памёр у 1476 г. Індыкт 15 прыпадае: 1451–1452 гг., 1466–1467 гг.

Да сказанага трэба дадаць, што К. Пяткевіч адшукаў дзяцей Фёдара Вяжэвіча. Гэта Алехна і Міхаіл Фёдаравічы, з іх Міхаіл быў пералайскім старостай у 1494–1496 гг., памёр да 1 жніўня 1496 г., калі дзедзічамі Славыжы былі запісаны Алехна Фёдаравіч з пляменнікамі Міхаілам і Якубам Міхайлавічамі Вяжэвічы⁸⁸.

Апошні запіс, аб якім хацелася б сказаць, датычыцца, на нашу думку, Глеба Вяжэвіча – малодшага з Вяжэвічаў. Магчыма, гэта самая ранняя згадка пра яго.

12. «Глецку Вяжевичу Копотовичу: до воли, што Яцко держал. Князь Юри, пан Кгастовт, Ивашко Монивид. Сопега». Дарэчы, першы раз яе апублікаваў М. Доўнар-Запольскі ў 1-м томе «Дакументаў Маскоўскага архіва Міністэрства юстыцыі»⁸⁹. Ён таксама палічыў літару «ц» апіскай пісара і ўставіў «б» пасля «ц» у дужках. Паспрабуем яе датаваць. Князь Юрый – гэта Гальшанскі, член Рады Паноў. Пан Гаштаўт – гэта Ян, троцкі ваявода (1440 г.), віленскі ваявода (1443 г.), памёр у 1458 г. Івашка Манівідавіч нам добра знаёмы. Сапега (Сямён), які быў пісарам у 1440–1450 гг. Адпаведна датуем: 1440–1450 гг. Р. Пятраўскас уключыў Глеба Вяжэвіча ў свой спіс прадстаўнікоў эліты ВКЛ, але звестак пра яго дзейнасць няма⁹⁰.

Такім чынам, паходжанне і пачаткі радаводаў Вяжэвічаў і Глябовічаў патрабуюць далейшага даследавання на больш шырокай базе крыніц. Сярэднявечныя гербоўнікі Б. Папроцкага, В. Віюк-Каяловіча і іншых генеалогаў падаюць міфалагізаваную версію пра паходжанне Глябовічаў ад Манівіда ці Монтвіда, якую яны прыдумалі ў 2-й палове XVI ст. і якая не пацвярджаецца наяўнымі крыніцамі. Найбольш перспектыўным накірункам пошукаў каранёў роду бачыцца вывясненне сэнсу (раскрыццё) другога патраніміка Глебкі Вяжэвіча – Капатовіч. Мяркуем, што гэта імя Вяжа па бацьку – Копаць. У сувязі з гэтым, меркаванні К. Пяткевіча і Р.

⁸⁷ Ibid. S. 45.

⁸⁸ Pietkiewicz K. Wielkie Księstwo Litewskie pod rządami Aleksandra Jagiełłończyka. S. 146–147.

⁸⁹ Документы Московского архива Министерства юстиции. Т. 1. С. 23; Lietuvos Metrika. Knyga Nr 3 (1440–1498). S. 36.

⁹⁰ Petrauskas R. Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje – XV a. S. 307.

Пятраўскаса пра паходжанне Вяжэвічаў і Глябовічаў з літоўскага этнічнага баярства трэба прызнаць памылковымі. Па меншай меры, імёны першых прадстаўнікоў роду сведчаць пра іх рускае паходжанне. Дакладна вядома, што Івашка Вяжэвіч, дзякуючы шлюбу з дачкой Судзівоя Валімунтавіча (падчас якога, верагодна, ён прыняў каталіцтва і герб «Ляліва»), здолеў зрабіць добрую кар’еру і ўвайсці ў склад паноў-рады ВКЛ з сярэдзіны XV ст. Шлюбы з уплывовымі родамі ВКЛ былі адным з чыннікаў, якія спрыялі ўздыму па кар’ернай лесвіцы Глеба Вяжэвіча і яго нашчадкаў – Глябовічаў.